

پایان خدا

www.ketabg.ir

www.ketab.ir

تاریخ زبان فارسی

www.ketab.ir

تدوین و تألیف

فرهنگ جهانبخش

www.ketab.ir

سرشناسه	:	جهانبخش، فرهنگ، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور	:	تاریخ زبان فارسی/تالیف فرهنگ جهانبخش.
مشخصات نشر	:	تهران : جقه فرهنگ، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	:	۲۵۵ص.
شابک	:	978-622-90965-3-6
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
موضوع	:	فارسی -- تاریخ
		Persian language -- History
		زبان های ایرانی -- گویش ها
		Iranian languages -- Dialects
رده بندی کنگره	:	PIR۲۶۵۵
رده بندی دیویی	:	۸۰/۹
شماره کتابشناسی ملی	:	۹۵۲۶۷۸۰
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیبا

تاریخ زبان فارسی

تدوین و تالیف: فرهنگ جهانبخش

ناشر: انتشارات جقه فرهنگ

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۰۹۶۵-۳-۶

شمارگان: ۳۰۰ جلد

تاریخ نشر: زمستان ۱۴۰۲

نوبت چاپ: چاپ اول

چاپ و صحافی: چاپ آبان

قیمت: ۲۵۰۰۰۰ تومان

مرکز پخش و کتابفروشی: خیابان انقلاب اسلامی، بعد از چهارراه فخر رازی، پاساژ فروزنده کتابفروشی فرهنگ

تلفن: ۰۹۳۷۳۷۵۱۹۰۶-۶۶۴۸۳۰۶۳

www.ketab.ir

فهرست مطالب

بخش نخست: دیباچه	۱۳
۱. پیدایش زبان	۱۷
زبان و اندیشه	۲۰
۲. زبان از نظر روان‌شناسی	۲۲
واژگان	۲۳
انواع واژگان	۲۴
واژه‌ی طبیعی و واژه‌ی قراردادی	۲۵
رابطه اندیشه و واژه	۲۵
۱. نفوذ واژه در فکر شنونده	۲۸
۲. نفوذ واژه در فکر گوینده	۲۹
۳. خانواده‌ی زبان‌ها	۳۰
۴. پراکندگی زبان‌های اقوام بومی ایران	۳۵
بخش دوم: سیری در تاریخ زبان‌ها و ادب ایرانی	۴۱
آغاز سخن	۴۳
۱. دوره‌ی زبان‌های کهن	۴۵
زبان مادی	۴۶
زبان اوستایی	۴۷
زبان پارسی باستان	۴۸
ادبیات لهجه‌های کهن	۵۰
۲. دوره‌ی زبان‌ها و لهجه‌های میانه	۵۴
زبان سکایی (ختنی)	۵۵
زبان سغدی	۵۶
زبان خوارزمی	۶۲
زبان تنگ سروک	۶۵
زبان تخاری	۶۵

۶۶.....	پهلوی اشکانی.....
۶۹.....	پهلوی ساسانی.....
۷۱.....	ادبیات زبان‌ها و لهجه‌های میانه.....
۷۳.....	شعر در زبان‌ها و لهجه‌های کهن و میانه.....
۸۰.....	۳. پارسی یا دری.....
۸۲.....	پهلوی و پارسی.....
۸۲.....	۱. کتب نظم و نثر پارسی.....
۸۳.....	۲. عبارات منقول از پیش از اسلام.....
۸۳.....	۳. انتشار پارسی در مشرق.....
۸۴.....	۴. اقوال نویسندگان.....
۸۶.....	۵. مطالعات صرفی و نحوی.....
۹۳.....	۶. لهجه‌های نو.....
۹۶.....	لهجه‌های کنونی ایران.....
۹۹.....	تفاوت لجه‌های خراسانی و آسیای میانه (ماوراءالنهر).....
۱۰۲.....	۴. زبان و ادب پارسی.....
۱۰۲.....	فارسی دری.....
۱۰۵.....	توسعه دامنه انتشار زبان فارسی دری.....
۱۰۶.....	پیدایش شعر و نثر پارسی.....
۱۰۸.....	ادب فارسی در طی سده‌ها.....

بخش سوم: زبان‌ها و لهجه‌های ایرانی ۱۱۵

۱۱۷.....	پیش‌درآمد.....
۱۱۹.....	۱. زبان ایرانی کهن.....
۱۲۷.....	۲. زبان‌های ایرانی میانه.....
۱۳۴.....	فارسی میانه.....
۱۳۷.....	زبان سغدی.....
۱۳۸.....	زبان سکایی.....

۱۳۸.....	زبان خوارزمی.....
۱۴۰.....	۳. زبان‌ها و لهجه‌های ایران کنونی.....
۱۴۰.....	آسی.....
۱۴۱.....	یغناپی.....
۱۴۲.....	پشتو.....
۱۴۲.....	لهجه‌های فلات پامیر.....
۱۴۳.....	بلوچی.....
۱۴۴.....	کردی.....
۱۴۴.....	لهجه‌های ساحل دریای خزر.....
۱۴۵.....	لهجه‌های مرکزی ایران.....
۱۴۶.....	فارسی دری.....
۱۴۸.....	فارسی تاجیکی.....
۱۵۲.....	زبان آذری.....
۱۵۴.....	نفوذ ترکی در آذربایجان.....
۱۵۵.....	محل آذری در میان زبان‌های ایرانی.....
۱۵۶.....	گویش کنونی آذری.....
۱۵۸.....	مآخذ.....

۱۶۳.....	بخش چهارم: دوره‌های سه‌گانه تکامل زبان فارسی.....
۱۶۵.....	پیش‌درآمد.....
۱۶۵.....	تحوّل و تکامل فارسی دری.....
۱۶۹.....	۱. دوره‌ی رشد و تکوین.....
۱۷۹.....	۲. دوره‌ی فارسی دری.....
۱۸۶.....	۳. دوره‌ی تحوّل اخیر.....
۱۹۳.....	عوامل فساد لغت در زبان پارسی.....
۱۹۳.....	الف - تغییر خط پهلوی.....
۱۹۵.....	ب - عدم توجه ایرانیان.....

ج - لغت‌نویسان غیرایرانی..... ۱۹۶

د - تصرف کاتبان..... ۱۹۸

بخش پنجم: تاریخ مختصر دستور زبان ۲۰۱

پیش‌درآمد..... ۲۰۳

دوران باستان..... ۲۰۳

دستور، فلسفه، منطق..... ۲۰۵

دستور سنتی و ارکان جمله..... ۲۰۷

کهن‌ترین تعریف از دستور زبان..... ۲۰۸

چگونگی قرائت..... ۲۰۹

پیدایش نحو..... ۲۰۹

دستور از یونان به روم..... ۲۱۰

۲. ویژگی‌های دستور تاریخی زبان فارسی..... ۲۱۱

ویژگی‌های دستگاه صوتی..... ۲۱۱

تکیه..... ۲۱۴

تکیه در فارسی..... ۲۱۵

نتیجه‌گیری..... ۲۱۷

دگرگونی مصوتها..... ۲۱۸

دگرگونی صامتها..... ۲۲۴

دگرگونی صامتهای میانی و پایانی..... ۲۲۵

ابتدا به ساکن محال است..... ۲۲۶

دگرگونی گروه‌های صامتی..... ۲۲۷

اسم در ایران باستان..... ۲۳۶

اسم در اوستایی و سانسکریت..... ۲۴۰

اسم و صفت در اوستا..... ۲۴۷

اسم و صفت در فارسی میانه..... ۲۴۸

www.ketab.ir

بخش نخست

دیباجه

از: استاد دکتر ذبیح الله صفا

(افزودگی‌ها از استاد دکتر محمد معین)

www.ketab.ir

www.ketab.ir

به نام خداوند جان آفرین
حکیم سخن در زبان آفرین

پیش‌گفتار

درس تاریخ زبان فارسی از اساسی‌ترین و دشوارترین واحدهای درسی دانشگاهی است که هم برای استاد کاری بس دشوار است و هم برای دانشجو؛ و دیگر پژوهندگان. برای استاد از این نظر که برای تدریس درست این درس، نیاز به تسلط بر چندین شاخه گسترده از دانش بشری را دارد که هر یک از این شاخه‌ها پیچ و تاب‌های بسیاری دارند و در عین حال مرتبط با یک تنه‌ی اصلی هستند که همانا «تاریخ زبان» است؛ اما این دو کلمه‌ی ساده دارای ژرف و گستره‌ی بسیاری است؛ بدین معنی که دانستن دقیق «تاریخ ایران» و اقوام ایرانی و در بطن این تاریخ‌دانی، پیگیری سیر «زبان و ادبیات» و از دل ادبیات دست یافتن به رازهای «اندیشه» و «زبان» و رابطه‌ی آنهاست که مربی را وامی‌دارد تا به حوزمی «سبک‌شناسی»، «زبان‌شناسی فلسفی»، «زبان‌شناسی تاریخی» یا نهاده و نیز در راستای دانستن «سیر تحول لهجه‌ها» و «دستور تاریخی» گام بردارد تا بتواند پیچ و تاب‌های تاریخ زبان و خط دوره‌های باستانی، میانه و جدید را درست بنمایاند، لذا دانشجوی ادبیات ناخودآگاه با مباحث پیچیده‌ای روبرو می‌گردد که فهم آن قدری دشوار است و نیازمند داشتن آگاهی با مباحث پیچیده‌ای روبرو می‌گردد که فهم آن قدری دشوار است و نیازمند داشتن آگاهی‌های قبلی درباره‌ی موضوعات فوق است.

بنابراین، با تکیه بر تجربیات و تحقیقات ژرف شاخص‌ترین پژوهشگران زبان و ادب پارسی در نیمه قرن اخیر، کوشیدیم تا کتابی مناسب آموزشی فراهم کنیم که تقریباً تمام جنبه‌ای گوناگون درس تاریخ زبان فارسی را دربر داشته باشد، در اینجا ماحصل و چکیده‌ی پژوهش‌های استاد فقید دکتر محمد معین درباره «لغت و فلسفه زبان»، و رساله‌ی استاد ذبیح‌الله صفا درباره‌ی «ادبیات و زبان» و خلاصه‌ی نوشتار دکتر پرویز ناتل خانلری در باب «دستور تاریخی زبان فارسی» و از استاد فرزانه و بزرگوار دکتر احسان یارشاطر رساله‌ی «گویش‌شناسی زبان فارسی» را تدوین و تنظیم کردیم

و این مطالب بسیار گرانبها را با مباحثی که حاصل پژوهش‌های تازه‌ی محققان زبان فارسی است، همراه ساختیم.

بی‌شک در این کار کاستی‌های بسیاری است و گردآورنده نیز کوشید تا بخشی از پژوهش‌ها و یادداشت‌های خویش را درباره‌ی تاریخ زبان فارسی در پایان این کتاب بگنجانند تا هرچه کارآمدتر گردد و امید که در آینده کلیه‌ی مباحث تاریخی، فلسفی و زبان‌شناسی مرتبط با «تاریخ زبان فارسی» را منتشر نماییم. فعلاً به این مختصر قناعت می‌ورزیم و از حضور همه‌ی پژوهندگان چشمداشتِ پژوهش و عذر تقصیر می‌طلبیم.

در پایان از دانشجویان ادبیات فارسی، سرکار خانم مونا آراسته، خانم منصوره هادی‌زاده و آقای بیات که ما را در کار غلط‌گیری یاری نمودند، نیز سپاسگزارم و در پایان از همسرم اعظم فروزان که زحمت استخراج اعلام را به عهده گرفتند نیز کمال تشکر را دارم، و از همه‌ی خوانندگان عزیز و استادان بزرگوار زبان و ادب فارسی تقاضا دارم که ما را از انتقادات و راهنمایی‌های خویش بی‌نصیب نسازند.

فرهنگ جهان‌بخش

۸۲/۲/۳۰